

SSCB İLE İLK KARŞILAŞMALAR: SURIYE VE LÜBNAN'DAKİ MİLLİYETÇİ KÜRT HAREKET, 1927-1946

JORDİ TEJEL

Neuchâtel Üniversitesi, İsviçre

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: GÜLTEN OKÇUOĞLU

Kürt gazetesi *Roja Nû*, Eylül 1945'te Kızıl Ordu için savaşan Kürt kahramanını selamlayan bir makale yayınladı:

"Kürt halkının evladı ve Ermenistan Yüksek Konseyi başkanı Saman Sabantov', dört yıl önce cepheye gitti (...). Sovyet Hükümeti bugün Saman Sabantov'un cesaretini ve kahramanlığını en yüksek şerefle ödüllendirdi. Yüksek Başkanlık kararının ardından Sabantov, 'Sovyetler Birliği Kahramanı' unvanını aldı."²

Bu, Kürtlerin II. Dünya Savaşı'nda Kızıl Ordu'daki rolleri üzerine yazılmış ne tek ve son, ne de Sovyetler'in kendi sınırları içindeki

azınlıkları nasıl koruduğuna dair özellikle seçilmiş yegâne rapordur. *Roja Nû* komünist bir gazete miydi? Sahibi ve editörü Kamûran Bedirxan, Fransız ve İngilizler ile kalıcı ve sıkı bağlantıları olan bir Kürt entelektüeliydi ve bir Kürt milliyetçisiydi ama asla bir komünist değildi. Ayrıca, aynı gazete Fransızların finansal ve politik desteği ile Beyrut'ta yayımlanıyordu.

Peki Kamûran Bedirxan gibi komünizm karşıtı entelektüelleri, Suriye ve Lübnan'daki Kürtler arasında Sovyet propagandası yapmaya iten nedenler nelerdi? Bu makale, ilk bölümünde, Levant bölgesindeki Kürtler ve SSCB'nin ilk karşılaşmalarında Xoybûn örgütünün rolü ve örgütün 1927-1932 yılları ara-

sında Ermenilerle, özellikle de Taşnaksutyun Partisi ile ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasını amaçlıyor.

Makalenin ikinci bölümünde, 1941 ve 1945 yılları arasında İngiltere ve Fransa'nın Levant bölgesindeki Kürt liderlerini, Sovyet propagandası yapmaya teşvik etme nedenleri araştırılıyor. Son bölüm ise, Ağrı İsyanı ve son dönem "Osmanlı Kuşağı" Kürt devrimcilerinin başarısızlığının farklı entelektüel ve sosyal geçmişe sahip yeni nesil Kürt militanları ortaya çıkardığını tartışıyor. Her ne kadar Xoybûn liderleri tarafından milliyetçilikle tanıtırılsalar da bu yeni nesil, komünizmi ve SSCB'yi Kürtlerin amaçları için en büyük umut olarak gördü.

XOYBÛN ÖRGÜTÜNÜN KURULMASI

Xoybûn örgütü, 1927 yılının Eylül ve Ekim aylarında Lübnan'da, eski Osmanlı-Kürt örgütlenmelerinden 17 temsilcinin ve aşiret liderlerinin bir araya gelerek Kürtlerin Türkiye'deki politik geleceğinin tartışıldığı toplantılar sonucunda kuruldu.³ Örgütün hedefleri

arasında kurulacak bir Kürt devleti için Türk devleti ile savaşmak, Ermeniler ile iş birliği yapmak, SSCB, Irak ve İran ile dostane ilişkiler kurmak ve büyük güçlerden (Fransa ve Büyük Britanya) destek almak vardı. Ancak, resmi olarak örgüt hem Türkiye'den gelen Kürt mülteciler için para toplamayı hem de Fransızca ve Kürtçe gazete yayımlamayı amaçlıyordu.⁴

ROJA NÛ gazetesinin kapak sayfası

1927 yılının Ekim ayında, Beyrut'ta Taşnaksutyun ile yapılacak iş birliği için bir antlaşma imzalandı. Antlaşmaya göre iki taraf da Birleşik Ermenistan ve Kürdistan'ın bağımsızlık hakkını tanıdı ve iki devlet arasındaki sınırlar, savaş öncesi yerli Kürt ve Ermeni nüfusuna ve Sevr Antlaşması'nın yasal sınırlarına göre belirlendi.⁵

Kürtlerin, Ermeni soykırımında oynadığı rol hafızlarda taze olmasına rağmen, iki taraf arasındaki anlaşma stratejik olarak "doğal"dı. Taşnaksutyun, I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki varlığını kaybetse de parti hâlâ Kürtlerle olmayan devrimci deneyime ve maddi kaynağa sahipti. Buna karşılık Kürtler, Doğu Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı binlerce savaşı edim ve bu savaşılar seferber etme potansiyeline sahipti.⁶

Xoybûn ve Taşnaksutyun temsilcileri, SSCB'den Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Yunanistan ve İran'a kadar, politik amaçlarına ulaşabilmek için onlara yardımcı olabilecek tüm büyük güçler ile "diplomatik" ittifaklar kurmaya çalıştı. Aslında, iki taraf da fikirlerini yaymak, uzak yerlere ulaşmak ve İhsan Nuri liderliğindeki Ağrı İsyanı'nı desteklemek amacıyla para toplayabilmek için birbirine daha fazla bağlı ve bağlantılı olan modern dünyanın avantajlarından faydalandı. Celadet Bedirxan Ortadoğu'da, Süreyya Bedirxan Batı Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'ne seyahatler gerçekleştirdi. Sovyet yanlısı ko-

Xoybûn ve Taşnaksutyun temsilcileri, SSCB'den Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Yunanistan ve İran'a kadar, politik amaçlarına ulaşabilmek için onlara yardımcı olabilecek tüm büyük güçler ile "diplomatik" ittifaklar kurmaya çalıştı. Aslında, iki taraf da fikirlerini yaymak, uzak yerlere ulaşmak ve İhsan Nuri liderliğindeki Ağrı İsyanı'nı desteklemek amacıyla para toplayabilmek için birbirine daha fazla bağlı ve bağlantılı olan modern dünyanın avantajlarından faydalandı.

miteler dahil olmak üzere, Süreyya Bedirxan gidilen her yerde devlet veya devlet dışı, resmî veya resmî olmayan organizasyonlarla görüşmeler yaptı.

Temmuz 1928'de Celadet Sovyet yetkilileriyle buluşmak için Bağdat'tan Tahrana gitti. Sovyet yetkilileri ve Celadet arasındaki tartışmaların içeriği hâlâ bilinmiyor. Ama Celadet'in kardeşi Süreyya Bedirxan'ın, New York'ta bir Sovyet temsilcisiyle buluştuğunu biliyoruz. Süreyya, Nisan 1929'da Fransa'ya döndüğünde, ona yurtdışında yaşayan Ermeni mültecilere maddi ve finansal yardım amacıyla kamuya ait, politik olmayan bir kurum olarak 1921 yılında kurulan Ermeni Yardım Komitesi (EYK) üyesi Grigor Vartanian eşlik etti. Lakin gayriresmî olarak, EYK komünist propaganda da yayıyordu ve Vartanian, Sovyet hükümeti adına Kürt komitesi ile temasa geçmek yetkisi verildi.⁷

Bu ilk temaslar, herhangi bir sonuç vermese de Sovyet yetkilileri bundan sonrası için Kürt-Ermeni iş birliğini Moskova'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını ilerletmek için kullanabileceği bir araç olarak gördü.

1930'ların ortalarında iki tarafın çekingen yakınlaşma çabalarına rağmen, II. Dünya Savaşı sürecinin yarattığı belirsizlik ve Fransız mandası, Xoybûn örgütünün yeniden canlanmasında destekleyici rol oynadı.

Xoybûn örgütü, Büyük Britanya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği gibi birçok devletin ajanlarıyla gizli diplomatik ilişkilere girdi. 1939 ve 1943 yılları arasında Alman ajanları, Kürtleri yeni bir propaganda ile karşı karşıya bıraktı. Gelineen noktada Alman planları Kürtlerden ve Ermenilerden yeni bir uzlaşma talep edecek; Almanlar, Kürtlerin ve Ermenilerin Nazi direktiflerine uymaları ve Türkiye'de sıkıntı yaratmaları koşuluyla, Alman zaferi sonrasında Kürdistan'ın ve Ermenistan'ın bağımsızlığını güvence altına alacaklardı.⁸

Bu bağlamda 1941 yılında, İngilizlerin Suriye'yi işgal etmesi sonrasında, eksen yanlısı güçlerin [Almanya, İtalya ve Japonya] propagandayı engellemek amacıyla, Kürt milliyetçiliğini teşvik etme fikri rağbet görmeye başladı.⁹ Akabinde, neredeyse altı yıl aradan sonra

Celadet Bedirxan tarafından yönetilen Kürt gazetesi *Hawar* 1941 yılında Şam'da tekrar yayımlandı. Bir yıl sonra, *Hawar*'ın dergi eki *Ronahi* ilk kez yayımlandı ve 1943 yılında Kamûran Bedirxan'a, *Roja Nû'yu*, Beyrut'ta yayınlama izni verildi. İlginç bir şekilde bu gazeteler, SSCB hakkında olumlu bir resim çizdi. Örneğin; çeşitli makalelerde Kızıl Ordu içerisindeki Kürtlerin oynadığı kahramanlık rolleri ve Sovyetler'in azınlıklara "desteği", özellikle Kürt dergisi *Rêya Teze*'nin yayınlanması ve ayrıca Sovyet Ermenistanı'ndaki Kürt okullarının varlığı vurgulandı.

Kürtleri hedef alan Sovyet propagandalarının yoğunlaştığı zamanlardı. Sovyetler Birliği'ni ezilen ulusal azınlıkların koruyucusu, Kürtlerin ve Ermenilerin gelecekteki kurtarıcısı ilan eden sloganlar gittikçe daha da sıklaştı. Özellikle, azınlık meselesine adanmış ve Sovyet Elçiliği ile bağlantılı bir birim, Eylül 1944 yılında Suriye'de kuruldu. Bu birim ve arkasındaki tüm eylemler Ruben Aharov tarafından yönetiliyordu. 1945'te Sovyetler Birliği, Moskova'nın Türk Büyükelçisi'ne, 1925 yılında yenilenmiş Türk - Sov-

YADO VE SEDIYÊ TELHÊ;
Memdûh Selim, Celadet ve
Kamûran Bedirxan (1929, Beyrut).

yet Dostluk Antlaşması çerçevesinde, Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistanı'na devredilmesini öngördüğü bildirildiğinde bu birimin önemi arttı.

Sovyetler Birliği'nin, Suriye ve Lübnan'daki büyükelçisi olan Daniil Solod ile 1945'lerin başında kurulan temaslara sonucunda, Suriye'deki Kürt milliyetçiler arasında SSCB'ye sempati arttı. Bu girişimlerin sonucu, devlet adına her türlü Kürt ulusal hareketi diplomatik olarak desteklemekle görevlendirilmiş olan Molotov tarafından onaylanmış bir politik belge oldu. Ancak, bu destek Kürtlerin, Türkiye'deki askeri katılımı gibi belirli koşullara tabi tutulmuştu. Türkiye'de isyan çıkarabilecek gizli bir örgütün bulunmadığı bilincinde olan Kürt temsilcileri, Sovyet elçiliğine net bir yanıt vermekte başarısız oldu ve bunun yerine Moskova'dan daha fazla ayrıntı beklemeyi tercih etti.¹⁰

SOLDAN SAĞA;
Osman Sebri,
Cegerxwîn,
Qedrican.

KUŞAK DEĞİŞİMİNE DOĞRU

Bununla birlikte, çeşitli yabancı ajanlarla düşük seviyeli "diplomatik" temaslara ve bu ajanların yaydığı propaganda, Kürt hareketinde eski Osmanlı kuşağı ve daha genç Osmanlı sonrası kuşak arasında ayrışma gibi uzun süreli ve beklenmedik sonuçlara yol açtı. Örneğin, Fransız mandasının Suriye'deki son yıllarında, Bedirhan ve Cemil Paşa aileleri Almanya, İngiltere ve Fransa arasında gıyaben parçalanmıştı. Kürt hareketi için en iyi müttefik ülke ile ilgili bazen farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen, her iki taraf da Osmanlı siyasi alanına girişlerini işaretleyen "eşraf siyaseti" tarzına sadık kaldı. Bu yüzden, her iki ileri gelen aile de Suriye'nin kuzey illerinde kitle siyasetinin ortaya çıkmasını desteklemeyip; şahsi evlerde gizli temaslara ve kısıtlı toplantılara tercih ettiler.

Bununla birlikte, iki dünya savaşı arasındaki yıllarda, hiçbir aristokrat aileye ait olmayan, daha da önemlisi komünizm gibi yeni ideolojilerden veya daha genel olarak sol görüşlerden etkilenen yeni kuşak Kürt milliyetçileri ortaya çıktı. Bu nedenle bu yeni kuşak artık Batı'dan değil, yeni nesil Suriye milliyetçiliği örneğini de baz alarak, belirli sosyalist referanslarla ve ulusal kurtuluş hareketlerinin retoriği ile iç içe geçmiş bir popülizmden ilham almaya başladı.

Sonuç olarak, Osman Sebri (1905- 1993), Cegerxwîn (1903 - 1984) ve Qedrican (1903 - 1984) gibi yurtsever yazarlar ve entelektüeller, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Kürt hareketinin, eski sosyal ve politik hiyerarşilerine meydan okudu. Cegerxwîn ve Qedrican, 1940'ların sonunda Suriye Komünist Partisi'ne (SKP) katıldı. Daha geniş anlamıyla siyasi olarak aktif olan Kürt gençleri, seçkin Kürt milliyetçilerini, halkın düşmanı ve geçmiş dönemin izleri olarak algıladı.

1950'lerin başında, Kürtlerin SKP'ye katılımı o kadar büyüktü ki, SKP Suriye'nin kuzeyinde "Kürt Partisi" olarak biliniyordu. İngiliz raporlarına göre, SKP liderleri,

Osman Sebri, Cegerxwîn ve Qedrican gibi yurtsever yazarlar ve entelektüeller, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Kürt hareketinin, eski sosyal ve politik hiyerarşilerine meydan okudu. Cegerxwîn ve Qedrican, 1940'ların sonunda Suriye Komünist Partisi'ne katıldı.

Kürt gençlerinin büyük bir çoğunluğunu amaçlarını daha ileri götürebilmek için en büyük umutlarının "Komünist hareket ve SSCB ile yakın iş birliği" olduğuna ikna etmeyi başardılar.¹¹

SONUÇ

Xoybûn örgütü ve Taşnaksutyun Partisi arasındaki ittifak, akademisyenlerin ilgisini öncelikle Ağrı İsyanı'yla çekti. Fakat bu makale, 1927

yılında bu iki grup arasında imzalanan antlaşmanın, Suriye'deki ve Lübnan'daki Kürt komitesi için daha başka ve kalıcı sonuçları olduğunu iddia ediyor. Bunun yanı sıra, Taşnaksutyunlar, Kürt aktivistlerinin kendi uluslararası ağlarından faydalanmasına izin verdi. Bu şekilde, Kürt liderler, Sovyetler Birliği dahil olmak üzere farklı ülkelerden devlet yetkilileriyle bir araya geldi. Diğer taraftan, II. Dünya Savaşı ortamı Xoybûn örgütünün Levant bölgesindeki aktivitesinin yeniden başlamasına yardımcı oldu. Almanya ile çekingen temaslara kurulduktan sonra Xoybûn örgütü, Sovyet propagandası ve yetkilileriyle iki farklı şekilde karşılaştı. Öncelikle, Suriye'deki müttefik makamlar Kürt entelektüellerini, Sovyet Ermenistan'ındaki Kürtlerin "avantajlı" durumu hakkında yazmaya teşvik etti. İkinci olarak, Sovyet yetkilileri doğrudan Xoybûn liderleriyle temasa geçti. Bu temaslara, daha fazla politik sonuç doğurmasa da de Kürt komitesinin bazı üyeleri, ulusal amaçlarını başarmanın en iyi aracı olarak SSCB ve SKP'yi gördü. Bu da Levant bölgesinde Kürt hareketi içerisinde kuşak çatışmasının kapısını açtı. ✓

D İ P N O T L A R

- Samand Siabandov.
- "Un héros kurde", *Roja Nû*, No. 56, 10 September 1945, p. 2.
- CADN, Fonds Syrie et Liban [bundan sonra ISL]/1/V/569. Report on the Kurds and Kurdistan. Beirut, 1 February 1929.
- CADN, ISL/1/V/1055. Intelligence from Aleppo.
- Aleppo, 19 November 1927.
- Anlaşma için bkz. Hamit Bozarslan, 'Histoire des relations kurdo-arméniennes', *Kurdistan und Europa*, ed. Hans-Lukas Kieser, Zurich: Chronos, 1997, pp. 182-186.
- Yves Ternon, *La cause arménienne*, Paris, Seuil, 1983, p. 118.
- The National Archives [bundan sonra TNA], AIR 23/415. British Consulate in Detroit, John Cameron to Sir Austen Chamberlain. Detroit, 18 April 1929.
- CADN, ISL/1/V/802. 'Report on the Kurdish Question', by Colonel Elphinstone. Beirut, 9 September 1943.
- TNA, FO 195/2470. Middle East to Troopers. Ankara, 16 July 1941.
- CADN, ISL/1/V/802. Délégation générale de France au Levant. Beirut, 8 May 1945.
- TNA, FO 195/2650/1827/6/509. Information No. 7885. Damascus, 25 September 1950.